

רחש לבם, של בני משפחת שטינברג הי"ו, לחוג יובלו של אביהם פרופ' רבי אברהם שטינברג שליט"א – בדרכה של תורה. בקיבוץ מאמרים חידו"ת העוסקים בנושאים הקרובים ללב.

תלינא בזכות אבות את הזכות להיות נמנה בין ידידי ומוקיריו שכתבו ד"ת לכבוד היובל. את רגשות הלב כלפיו אין עטי יכולה לבטא – שהרי איש אשכולות הוא. שקדן בלימודו, דובר אמת, בעל חסד, רופא דגול. אבל יורשה לצרף ברכת הדיוט – כי יהי אלוקיו עמו לברכו ברו"ג הוא וכאש"ל עמו"ש.

תרופות בתערובת חמץ בפסח

הרב יוסף י. אפרתי*

ראשי פרקים

- א. דין חמץ שנפסל מאכילת כלב
- ב. נפסל מאכילת כלב אך ראוי לדבר אחר
- ג. חמץ שראוי ע"י תיקון
- ד. מסקנה להלכה

א. דין חמץ שנפסל מאכילת כלב

במסכת פסחים (כא ב) איתא: "אמר רבא חרכו [שרפו] קודם זמנו מותר בהנאה אפילו לאחר זמנו", כלומר חמץ שנפסל מאכילת כלב (עיין תוס' ד"ה חרכו) מותר בהנאה בפסח. אולם הרא"ש (שם פ"ב ס"י א) כתב, "יש שרוצים לומר לאו דוקא הנאה דהוא הדין נמי אכילה, דעפרא בעלמא הוא, ולא מסתבר דאע"פ דבטלה דעת האוכל אצל כל אדם מכל מקום כיון דאיהו קאכיל ליה אסור", וכדבריו נפסק בשו"ע (או"ח תמב ט). נמצאנו למדים, שחמץ שנפסל לפני הפסח מאכילת כלב מותר בהנאה אבל אסור לאוכלו, כי עצם אכילת החמץ מלמדת כי החמץ הפגום חשוב בעיניו, ודבר זה החזיר את שם החמץ על הדבר. וכמו שכתב הט"ז (שם סק"ח) "אע"ג דאינו ראוי לאכילה, מ"מ איהו אחשביה ליה לאכילה". אמנם איסור זה הינו דוקא באכילה ולא בהנאה, וע"ע בט"ז (שם) שכתב, שאיסור זה אינו אלא מדרבנן.

והנה התרופות שיש בהם חמץ – החמץ איננו המרכיב היחידי אלא הוא מצוי בתערובת, ובכהאי גוונא הרי נמנו וגמרו רוב הפוסקים דלא הוי כאחשביה. ושני טעמים לדבר: האחד – כי אחשביה שייך דוקא כשאוכלים את החמץ בעין ולא בתערובת; וכמבואר בדברי רבותינו, יעויין בישועות יעקב (סי' תמב סק"ז), ובחזו"א (או"ח סי' קטז סק"ח) וז"ל: "מ"מ ע"י תערובות שאר דברים מותר דלא שייך כאן אחשבי דעתו על הסמים". ועוד טעם הוסיף באגרות משה (חאו"ח ח"ב סי' צב), דבתרופות לא שייך אחשביה שהרי איננו מחשיב את החמץ ע"י אכילתו, אלא הוא זקוק לתרופה, וממילא אף אם יאכל חמץ שנפסל בלא תערובת לצורך תרופה – אין בזה משום אחשביה – דהרי דעתו על רפואתו, שחוליו מוכיח עליו, והרי אף דברים מרים ומאוסים נוטלים לרפואה. וכעין זה כתב גם ביד אברהם (סי' פד).

ב. נפסל מאכילת כלב אך ראוי לדבר אחר

מרן עט"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א (קובץ תשובות ח"א או"ח סי' מט) הביא את דברי שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רמב), דביאר טעם הפוסקים האוסרים שימוש בטאבק להרחת אס עירבבו עם חמץ, אף שנפגם ואינו ראוי לאכילת כלב, משום דדוקא בפת שהיה בתהליך פסילה ועיפוש עד שנפסל מאכילת כלב הוי כעפרא ומותר, אבל בדבר שהיה ראוי לאכילה ותיקנו אותו לריח, לא נתבטל שם חמץ ממנו, שהרי לריח לא נתקלקל, ודמ"א כאילו תיקנו אותו לאכילה, דחמץ למאי דמתקנין אותו זה מחשיבו, ומתקיים שם החמץ עליו, עכת"ד.

ואמנם על יסודו של המהר"ם שיק כתב מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א (שם), דמן ההכרח להסבירו – דדוקא בדבר העומד לריח בזה הוי כאילו אחשביה לאכילה, אבל לא בדברים אחרים. דאל"ה קשיא – האיך מותר לכתוב בפסח בדיו שהוא מבושל בשכר שעורים כמבואר בשו"ע (או"ח תמב ז)? וכן משמע בלשון המהר"ם שיק, שכתב שחשיבות הריח והשאיפה הוי כאילו תיקנו לאכילה ושתייה, משא"כ בדיו שאין חשיבות החמץ

* ראש ביהמ"ד הגבוה להלכה בהתישבות החקלאית.

נשאר ב.

לפי זה יש מקום לדון, שתהליך הפסילה מאכילת כלב של התרופות הינו דומה לטאבק, שהרי החולה נוטל את התרופה לאכילה, ולכן יהיו תרופות אסורות בשימוש.

ג. חמץ שראוי ע"י תיקון

עוד ציין מרן שליט"א למש"כ בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כב אות ו), בנוסח שטר ההרשאה למכירת חמץ, כי המוכר צריך למכור "כל מיני חמץ הנמצאים באפטייקארסקע", וביאר שם דבכוונה פירט אף דברים שאינם ראויים לאכילה משום "דהא דקיי"ל שאם נפסל מאכילת כלב לא מיקרי אוכל, היינו רק כשנפסל מצד שנתקלקל, אבל אם מצד שאין דרך הכלב לאוכלו ואפשר להפרידו או לערב במים ויוכלו לאוכלו מיקרי אוכל". [אמנם על מה שדימה הדברי מלכיאל דברים אלו ל"יין שרף חזק שאין כלב אוכלו וגם אדם לא יוכל לשתותו בלי מזיגה ומ"מ חשיב משקה", העיר מרן הגר"ש אלישיב שליט"א, דיין שרף חזק עומד למזיגה והרי הוא בכלל ראויים לגר].

מבואר בדברי מלכיאל טעם נוסף לאיסור מיני החמץ, מחמת שאפשר להפריד את החמץ ואז נחשב החמץ כראוי [לא נתבאר בדבריו מה נחשב כניתן להפריד, וי"ל דלעתו האם אף חמץ שניתן להפרידו רק בהשקעה גדולה של פעילות כימית נחשב כחמץ בטרם בוצעה פעולת ההפרדה].

ובהמשך הביא מרן שליט"א מש"כ בשו"ת חזון נחום (סי' מו) החולק על כך, וסובר שגם אם יש אפשרות על ידי אמצעים כימיים להוציא מן החמץ את הדבר הפוגם ויהיה ראוי לאכילה, אפילו הכי בתר השתא אזלינן, ולא חשיב מעיקר הדין חמץ.

נמצא, שיש מקום לדון באיסור שימוש בתרופות שיש בהם תערובות חמץ בפסח, מתרי טעמי: א. חידושו של המהר"ם שיק, שכאשר החמץ איננו נפסל בתהליך קלוקול אין בזה ההיתר של נפסל מאכילת כלב; ב. חידושו של בעל דברי מלכיאל שבדבר שניתן להפרדה נשאר שם חמץ עליו, אפילו אם הוא כעת מעורב עם דבר מר.

ואכן, ודאי לכתחילה ראוי לחפש תרופות שאין בהם חשש חמץ, אולם בשעת הצורך מותר אף לחולה שאין בו סכנה להשתמש בתרופות אלו, וכמו שכתב בחזון איש (או"ח סי' קטז סוף אות ח) וז"ל: "טבלאות רפואה שמעורב בהן קמח או עמילן אם המה מעורבים בדברים שאינם ראויים לאכילת אדם אין בהם איסור משום חמץ, כיון שאי אפשר להפריד הקמח והעמילן מהן [כנראה לדעת החזו"א הפרדה שמצריכה פעולה מורכבת כגון פעולה כימית איננה הפרדה וכסברת החזון נחום], וגם אינו ראוי לחמץ בו עיסה, לפיכך מותר לבולען בפסח לרפואה. ואף למאי דמשמע מאחרונים ז"ל דלאכול לכתחילה אסור אפילו חמץ שנפסל מאכילת הכלב, מכל מקום על ידי תערובות שאר דברים מותר דלא שייך אחשביה דדעתו על הסמים".

וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' יז) שכתב עוד טעם להקל, משום דרק דבר שרגילים לאכול וללעוס אסור, משא"כ דבר העומד רק לבליעה לא הוי כדרך אכילה ומותר לחולה שאיב"ס, ע"ש. אמנם לפי מהלך זה, אין היתר שימוש בכדורי חמץ כשאנינו חולה שאיב"ס; מה שאין כן לדעת מרן החזו"א, שמעיקר הדין התרופות מותרות.

אלא שהמעין בדברי קדשו של מרן החזו"א (הנ"ל), יראה דהחזו"א הוסיף וכתב "אמנם לקמן סימן קיז סק"ה מבואר כל שמערב בידים ע"מ לאכול החמץ בפסח אף שנפסל קודם הפסח אסור" – וטעמו דנחשב כאחשביה, ואם כן לפי צד זה במערבו בידים (כמו בתרופות דידן) יש מקום לדון שאין להקל בזה. ושאלתי בזה למורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א (ראה הליכות שדה 148) והשיב: "כתבנו בזה בשונה הלכות סימן תמב דין כז וצע"ק ומו"ח יכרע", וראה בזה שם בדין ל. ומ"מ נראה שודאי במקום חולי אפי' שאין בו סכנה – יכול ליטול התרופה. וכן מורה ובא מרן עט"ר הגר"ש אלישיב שליט"א (ראה אורחות רבינו - פסח, מה שהביא בשם הסטייפלר זיע"א).

ד. מסקנה להלכה

א. ישראל קדושים, ונהגו להשתדל להשתמש בפסח בתרופות שאין בהם תערובת חמץ.

ב. בשעת הצורך, ובפרט מקום חולי, אין איסור שימוש בתרופות שאין בהם טעם, הואיל והחמץ נפסל מאכילת כלב, ואין בזה גם משום אחשביה וכמשנ"ת.